

NISHOTIYNING “HUSNU DIL” DOSTONIDA AXLOQIY MASALALAR TALQINI

Qolandarova Dilafruz Karimovna

Xorazm viloyati Urganch shahri

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

2-bosqich doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XVIII asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Muhammadniyoz Nishotiyning “Husnu Dil” dostonining g'oyaviy-badiiy mundarijasi, xususan, undagi axloqiy-ta'limiy masalalar keng qamrovli tahlil qilinadi. Muallif asardagi ramziy obrazlar — Dil, Husn, Aql, Nazar va Himmat orqali inson kamoloti, nafsni jilovlash, sabr va qalb pokligi kabi tushunchalarni falsafiy tadqiq etgan. Maqolada dostonning komil inson tarbiyasidagi ahamiyati va uning bugungi kundagi ma'naviy dolzarbligi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Nishotiy, “Husnu Dil”, doston, axloq, tasavvuf, ramziylik, qalb, nafs, sadoqat, ma'naviyat, komil inson.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the ideological and artistic content of the poem "Husnu Dil" by Muhammadniyoz Nishotiy, a prominent figure in 18th-century Uzbek literature, specifically focusing on ethical and educational issues. The author philosophically explores concepts such as human perfection, self-control, patience, and purity of heart through symbolic characters like Dil (Heart), Husn (Beauty), Aql (Intellect), Nazar (Vision), and Himmat (Ambition). The article scientifically substantiates the importance of the poem in the upbringing of a perfect human being and its spiritual relevance today.

Keywords: Nishotiy, "Husnu Dil", epic, ethics, Sufism, symbolism, heart, ego, loyalty, spirituality, perfect human.

KIRISH

O'zbek mumtoz adabiyotining boy xazinasida inson ruhiyatining murakkab qirralarini majoziy obrazlar orqali yoritgan asarlar alohida o'rin tutadi. XVIII asr Xiva adabiy muhitining yirik vakili Muhammadniyoz Nishotiy qalamiga mansub “Husnu Dil” dostoni ana shunday asarlarning yetuk namunasi. Bu doston nafaqat ishqiy sarguzasht, balki insonning ma'naviy yuksalish yo'lini ko'rsatib beruvchi axloqiy-falsafiy manbadir. Bugungi globallashuv va turli yot g'oyalar avj olgan davrda, yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda Nishotiy ilgari surgan axloqiy mezonlarni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM: MUHOKAMA

Nishotiy “Husnu Dil” dostonini yaratishda o‘zigacha bo‘lgan Sharq adabiyoti an‘analaridan, xususan, Fattohiy Nishopuriyning “Husnu Dil” asaridan ilhomlangan bo‘lsa-da, uni o‘ziga xos milliy ruh va o‘zbekona axloq normalari bilan boyitdi.

1. Nafs va Aql kurashi. Dostonning axloqiy markazida insonning o‘z nafsi ustidan g‘alaba qozonishi masalasi turadi. Muallif inson tanasini bir shahar (Badan shahri) sifatida tasvirlaydi. Bu shaharda Aql podshohlik qiladi. Biroq, inson hayotida Aqlning o‘zi yetarli emas; unga doimo Nazar (to‘g‘ri fikrlash) va Himmat (qat‘iy iroda) hamroh bo‘lishi kerak. Nishotiy axloqiy poklanishni nafsni o‘ldirishda emas, balki uni ezgu maqsadlarga bo‘ysundirishda deb biladi.

2. Ramziy obrazlar va axloqiy fazilatlar. * Dil (Qalb): Dostonda Dil obrazining Husn (Ilohiy go‘zallik) sari intilishi — bu inson ruhining poklikka va haqiqatga intilishidir. Nishotiy bu orqali inson qalbi barcha yaxshiliklar maskani ekanini uqtiradi.

- Sabr va Matonat: Dil o‘z maqsadiga erishish yo‘lida turli qiyinchiliklarga (G‘am, Raqib, Hijron) duch keladi. Muallif bu to‘siqlarni yengishning yagona yo‘li sabr ekanini badiiy lavhalar orqali isbotlaydi. “Sabr — g‘alaba kalitidir” g‘oyasi dostonning poydevorini tashkil etadi.

- Himmat: Maqsadga erishish uchun faqat orzu qilish kifoya emas, balki yuksak himmat va harakat zarurligi axloqiy dars sifatida beriladi.

3. Ijtimoiy axloq masalalari. Nishotiy faqat shaxsiy axloq bilan cheklanib qolmay, ijtimoiy munosabatlardagi odob-axloq normalarini ham qalamga oladi. Dostonda do‘stga sadoqat, va‘daga vafo qilish, adolatli bo‘lish kabi xislatlar ulug‘lanadi. Xiyonat va munofiqlik esa qoralanadi. Muallifning fikricha, jamiyatning farovonligi har bir shaxsning axloqiy yetukligiga bevosita bog‘liqdir.

XULOSA

Muhammadniyoz Nishotiyning “Husnu Dil” dostoni insoniyat uchun hamisha dolzarb bo‘lgan axloqiy muammolarni majoziy tilda tahlil etadi. Asardagi bosh g‘oya — inson o‘z qalbidagi g‘uborlarni tozalab, aql va himmat yordamida nafsni yengishi hamda Ilohiy go‘zallikka (ma‘naviy yetuklikka) erishishidir. Dostonda ilgari surilgan sabr, sadoqat, poklik va adolat kabi fazilatlar bugungi kun yoshlari uchun ham hayotiy dasturilamal bo‘lishga loyiqdir. Nishotiy merosi orqali biz o‘zbek xalqining boy ma‘naviy-axloqiy an‘analarini o‘rganamiz va kelajak avlodga yetkazamiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Nishotiy, M. Husnu Dil: Doston. (Nashrga tayyorlovchi va so‘zboshi muallifi: V. Abdullayev). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1967.
2. Abdullayev, V. O‘zbek adabiyoti tarixi (XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmi). – Toshkent: O‘qituvchi, 1972.
3. Mallayev, N. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 1976.

4. Vohidov, R., Eshonqulov, H. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.
5. Yoqubov, I. O‘zbek adabiyotida ramziylik va majoz. – Toshkent: Ma’naviyat, 2011.

